

Šiame leidinio *Jurisprudencija* numeryje spausdiname unikalią medžiagą – vienos iš Mykolo Rõmerio dukterų, Jadvygos Vitkauskienės, prisiminimus apie Tėtį, jo ryšį su dukromis, garsųjų dienoraščių ir visos šeimos likimą po jo netekties.

Prisiminimai mums atskleidžia visai kitokį Mykolo Rõmerio paveikslą, ne tą, kurį esame pripratę matyti oficialiuose kabinetuose, salėse, rūmuose, renginiuose, priėmimuose, auditorijose, su frakais, teisėjo mantija ar valstybiniais apdovanojimais. Čia M. Rõmerį pažinsime jo šeimos aplinkoje¹.

M. Rõmerio dukra Jadvyga Riomerytė su mama Jadvyga Riomeriene

M. Rõmerio dukros Konstancija Riomerytė ir Jadvyga Riomerytė su mama Jadvyga Riomeriene

Mykolo Rõmerio dukters Jadvygos Vitkauskienės prisiminimai apie Tėtį

Mano prisiminimai, kaip aš manau, yra iš paskutinės Tėčio vasaros, kai teturėjau ketverius su puse metų. Ankstesnių negalėčiau prisiminti, labai migloti, epizodiniai, trūkinėjantys, mažo vaiko akimis. Bet vis dėlto tikrai gerai prisimenu savo Tėtį, jo išvaizdą, judesius, jo atidų elgesį. Galiu nurodyti jo vietą prie apvalaus valgomojo stalo, galiu smulkiai papasakoti apie jo darbo kabinetą. Net keista, kad per tokį trumpą laiką buvimo kartu jis

¹ Spaudai parengė Ieva Deviatnikovaitė.

padarė mums didžiulę įtaką ir paliko savo meilę. Mums neatrodė, kad jo nėra, jis mums liko amžinai.

2025 m. rugpjūčio 15 d.

P. S. Tekste „mes“ – tai aš ir mano vyresnioji sesuo. Mes visur bėgiojome kartu ir viską darėme kartu. Paskutinę Tėčio vasarą mažoji tebegulėjo lopšyje, tad ir nedalyvavo mūsų „veikloje“.

Rudenio ugnį liepsnoja klevai. Poryt – Mykolinės. Didžiausia Bagdoniškio šventė. Visi Bagdoniškio Römeriai turėjo šį vardą ir pagal jį buvo galima suprasti, kad jie yra iš Bagdoniškio.

Brandu čėžančiais lapais ir jaučiu, kaip atūžia galinga ir skaudi prisiminimų banga. Negaliu jai pasipriešinti, ji užlieja mane ir neša tolyn: tolyn į mano vaikystę, mano žemės rojų, mano tėvų glėbį... Tai jų meilė suteikė man jėgų pereiti visus gyvenimo sunkumus ir išsaugoti šviesius tų dienų prisiminimus.

Bagdoniškis skendėjo žalumoje. Buvo labai ramu, labai saulėta, saugu ir buvo namų jausmas, toks pasitikėjimo ir tikrumo jausmas. Štai ką aš labiausiai prisimenu iš savo vaikystės.

Mano Tėtis buvo labai užsiėmęs, daug dirbo. Tai buvo žmogus, nemėgstantis tuščiai leisti laiko, branginantis kiekvieną minutę ir ją maksimaliai panaudojantis.

Tėčio kabinetas buvo antrame namo aukšte. Beje, visas antras aukštas buvo jo karalystė. Ten turėdavome elgtis atsargiai, negalima buvo nieko liesti nepasiklausus, kad nesumaišytume popierių, kurių šūsnys gulėjo visur. Ant rašomojo stalo visada buvo artimiausiu laiku reikalingi popieriai, geri parkeriai, prespapjė, peilis su dramblio kaulo kriaunomis dokumentams pjaustyti ir būtinai indelis su sirupe išmirkusiais rojais obuoliukais su koteliais. Nedideliame staliuke su stikliniu stalviršiu, matomame stalčiuje, gulėjo Tėčiui brangūs daiktai iš jo tėvų namų. Iš kabineto buvo galima patekti į didelį balkoną, iš kurio atsiverdavo puikus vaizdas į rytus ir šiaurę. Jis iki skausmo mylėjo tuos tolius.

Už stiklinės kabineto sienos buvo vadinamasis protėvių kambarys. Visos kambario sienos buvo nukabintos protėvių portretais – rūstūs ponai gražiais aprėdais, herbai, kardai, orios damos, tamsūs fonai... Paslaptinga. Kambaryje buvo tik didžiulis kaip spintelė valandas mušantis laikrodis su svirtimis, kuriame iš bėdos buvo galima pasislėpti, ir nedidelė kanapa. Tėtis atsisėsdavo ant jos, apkabindavo mane ir vyresnę seserį ir sakydavo: pažiūrėkit į tuos portretus, jie žiūri jums į akis, jie jus mato, jie gali vertinti jūsų poelgius, turite tai atsiminti, turite elgtis padoriai ir teisingai, taip elgėsi visi mūsų protėviai. Reikia visada žiūrėti žmogui, su kuriuo kalbi, į akis – jis daug geriau supras.

Ir stengdavomės mes sukinėtis kieme netoli durų, pro kurias išeidavo Tėtis atokvėpio valandėlėmis, branginome laiką su juo.

Bagdoniškis, Bagdoniškis... Tada atrodė, kad pasaulis baigiasi su juo, kad toliau už tų mėlynuojančių toluomoje miškų nieko ir nebėra.

Važiudavome į Vilnių, grįždavome iš jo... Nežinau, kiek ir kokių metų iš tikrųjų prisimenu, bet Bagdoniškyje prisimenu viską: visus takus, nusodintus gelsvais ir alyviniais irisais, visus medžius ir jiems duotus vardus, sodą, susisiekiančius kanalus, tiltelius, liaudies menininko sukurtą puikų didelį kryžių, plaukiojantį gulbės namelį prūde, karvelidę, povų namelį krante, malkinę su gandrąlīdzdžiu, pavėsinę, vištidę su laktomis – viską, ką ten mačiau, kas tapo gyvenimo mokykla, ką išsinešiau į savo gyvenimo kelią, ko niekada nepamiršiu ir ko nebuvo galima atimti.

Po Tėčio mirties, susiklosčius aplinkybėms, sunkėjant gyvenimo sąlygoms Vilniuje, Mama priėmė sprendimą, raginama savo tėvų ir palikto Tėčio laiško, išvažiuoti visam laikui į Bagdoniškį. Jos manymu, ten turėjo būti saugiau.

Didelis namas be Tėčio buvo gerokai tuštesnis. Antras aukštas nebebuvo reikalingas, kabinetas nebebuvo naudojamas, protėviai atrodė pikti, o gražusis svečių kambarys dažniausiai buvo tuščias, nes retai kas beatvykdavo. Užlipdavome, paslankiodavome, pajusdavome tuštumą – buvo šalta ir nyku. Kažkaip nejučia pradėjome glaustis apačioje į tris kambarius, iš kurių vieną užėmė seneliai, dabar nuolat gyvenantys su mumis, kitus du – Mama ir mes, vaikai. Mažėjo pagalbininkų, Bagdoniškis pradėjo trauktis, siaurėti. Jau nežinojome, kas mums priklauso, kas nepriklauso. Kažkaip nejučia išmokome tylėti, tarsi išsigynėme savo nuosavybės.

Pradėjome lankyti senajame name, tame, kuriame gimė Tėtis, mokyklą. Namų šeimininkai, mano teta su vaikais, jau buvo pasinaudoję galimybe turintiems lenkiškus dokumentus pasitraukti į Vakarus. Paskui su vyresne seserimi išvykome į Rokiškio gimnaziją. Gyvenome pas poniją Babrauskienę, priešais gimnaziją, toje gatvėje, kuri dabar turi M. Römerio vardą; tada joje tebuvo tas vienas namas ir gimnazija. Ne taip seniai pasiteiravau toje gatvėje prie daugiabučio sėdinčios jaunos motinos su kūdikiu, kokia čia gatvė. Ji man pasakė, o kai paklausiau, kas buvo M. Römeris, atsakė nežinanti.

Buvo 1952 m. gegužės mėnuo. Grįžome iš gimnazijos ir radome visus sėdinčius prie stalo. Tvyrojo įtampa, išgąstis, neviltis. Juk buvo žmonių trėmimo į Sibirą laikmetis. Puikiai prisimenu tuos ryšulius ir žieminius paltus ant lovos galo – tam atvejui, jei naktį išveš.

Mama pasakė – turime išsikraustyti. Išsikraustyti? Kur? Kodėl?

Ji mums papasakojo, kad buvo iškviesta į Obelių rajono VK ir ten jai žodžiu buvo nurodyta per 24 valandas apleisti namus, nepasakant priežasties ir motyvų. Gaišti nebuvo kada, kitą rytą Mama išvyko į Vilnių. Vilniuje pas tuometį AT prezidiumo pirmininką J. Paleckį sekretore dirbo tėvų globotinė Irena Bagdonaitė. Jos padedama Mama pateko pas J. Paleckį, kuris pasižymėjo humanišku. Išklausęs, kas įvyko, žinodamas, apie kieno šeimą kalbama, jis susisiekt su Obelių VK ir paprašė spręsti tą reikalą švelniau.

1952 m. gegužės 14 d. buvo atsiųstas raštas Nr. 845, pasirašytas Obelių DŽDT VK pirmininko Konyšėvo ir sekretoriaus Matiekaus (vardai nenurodyti), kuriame rašoma, kad leidžiama likti gyventi name, „kol vaikai baigs 1952 m. pavasario mokslo egzaminus“. Kieno tai namas, nebuvo minima (dokumento originalą išsaugojau).

Daugiau nieko nesiaiškinome. Vasarai apsigyvenome pas gimines. Išvažiavome iš didelio namo vienu sunkvežimiu, nes Mama per pažįstamus surado galimybę išsikelti į Panevėžį. Apsigyvenome Radviliškio gatvėje, kur pavyko išsinuomoti vieno kambario butą. Butas buvo mažas, jame vos tilpo tie būtiniausi daiktai iš sunkvežimio, kuriuo išvykome į naują gyvenimą. Mama, padedama seno pažįstamo, šviesios atminties agronomo, nuo Aleksandravėlės kilusio pono Justino Stausko, daug metų gyvenusio Panevėžyje, gavo darbą siuvimo fabrike ir būdama 47 metų pirmą kartą pradėjo valdišką darbą.

Mes lankėme Panevėžio 2-ąją vidurinę mokyklą. Mano vyresnioji sesuo po metų pradėjo mokytis Panevėžio pedagoginėje mokykloje. Toks sprendimas buvo priimtas, kad greičiau įgytų specialybę ir būtų lengviau gyventi. Dėl to sesuo jautė skriaudą, nes jai teko siekti aukštojo mokslo neakivaizdiniu būdu. Gyvenimas Panevėžyje buvo sunkus, Mamos uždarbis – menkas, mokėta pensija vaikams buvo nutraukta, seneliai nebegalėjo daug padėti. Antraisiais Panevėžyje metais mano jaunesnioji sesuo buvo palikta lankyti mokyklos pas senelius. Jai irgi slogūs to laiko prisiminimai.

Nepaisant viso to, Mama niekada nesigailėjo, kad jai teko išvykti iš Bagdoniškio. „Gera, kad jie mane iškraustė“, – sakydavo ji ir akis aptraukdavo liūdesio šydas. Ten nebebuvo galima likti. Kūrėsi kolūkis, pritaikyti buvo sunku, kilo rūpesčių dėl vaikų tolesnio mokslo. Panevėžyje buvo lengviau ištirpti minioje, nors materialiai buvo sunku.

Mums, vaikams, Panevėžyje buvo gerai. Nauja klasė mane sutiko labai gerai. Įsigijau draugų visam gyvenimui. Buvome pirmoji pokario karta, augusi sudėtingomis sąlygomis, suklaidinta, vienaip auklėjama mokykloje, kitaip – namuose. Buvome patiklūs vaikai, namuose nejutę apgaulės, melo, todėl ir mokykloje dėstomos tiesos atrodė tikros. Ne, mes neaukėme kitų ir geresnių laikų, buvome susitaikę su praradimais. Bet sugebėjome suvokti, kad niekinimas to, kas buvo, nėra teisingas. Nebuvome praradę atminties ir suvokimo, kad esame pakankamai daug netekę, kad galėjome tikėtis geresnio gyvenimo, kurį mums galėjo užtikrinti mūsų tėvo gyvenimo darbas. Tuo metu jo indėlio vaikų ateičiai tarsi ir neliko.

Baigusi mokyklą, išvykau į Vilniaus universitetą. Besimokydama ištekėjau už to paties fakulteto vyresnio kurso studento. Tik baigę mokslą, puolėme galvoti, kaip įsikurti Vilniuje, gauti butą ir išmokti gyventi. Mums pavyko. Pirmais metais gavome vieno kambario butuką. Gimė sūnus. Kitais metais gavome didesnę butuką, o senajame vieno kambario bute apsigyveno Mama, atvykusi iš Panevėžio. Taip baigėsi etapas Panevėžyje. Vėl visi buvome Vilniuje, galėjome padėti vieni kitiems. Tik vyresnioji sesuo liko Panevėžyje, ten iki pensijos dirbo mokytoja.

Baigėme mokslus, susikūrėme gyvenimus. Liko mūsų širdyse nuosėdų, patirtos skriaudos, nepelnyto niekinimo. Bet esame dėkingos likimui, kad turėjome gerus tėvus, kad juto-me nors ir išdraskytų, bet tikrų namų šilumą.

Buvo 1989 metai. Per šalį liejosi dainuojanti revoliucija. Mano rankose degė laiškas – Bagdoniškyje ruošiamas kaimo sueiga, kviečia atvykti. Jie mūsų nepamiršo. Suvažiavo labai daug žmonių. Kriaunų bažnyčia sausakimša. Klebonas kviečia užimti savo klauptus kairėje pusėje už Dievo stalo. Ši vieta buvo suteikta Rōmeriams visam laikui už skirtą didelę paramą statant Kriaunų bažnyčią ir už centrinio altoriaus paveikslo fundaciją. Nedrįstame. Dar

kažko bijome. Bagdonišio kapinaitėse – vien pažįstamos pavardės. Tarp jų mano Senelis – Ignotas Čepas, mano dėdė, dėdienė, teta, mano Tėčio mažasis broliukas. Gyvieji sveikinas, prisimena, lygina. Mums skiriama daug dėmesio – žmonės prisimena mūsų vardus, kai kas net gimimo datas. Žmonės geranoriški, pasiilgę laisvės. Suneštiniai pietūs senajame dvare ir prisiminimai, prisiminimai. Pasakojimai, legendos, istorijos... „Nė vieno kolūkio pirminkas nebuvo toks geras, kaip ponas“, – netikėtai reziumuoja Bagdonišio dvaro senbuvis Ladzius, mano buvusios auklės Viktorės vyras.

Darosi šviesiau. Visi pasiilgę buvusio Bagdonišio, jo gražios ir tvarkingos aplinkos bei humaniškos atmosferos.

Deja, euforijai nurimus, skęstame biurokratizmo liūne. Negalime baigti sutvarkyti visų nuosavybės dokumentų ir nepajėgiame pakelti Bagdonišio. Tenka taikytis, kad tai, kas dar likę, greičiausiai pražus. Prabėgę metai ir sąmoningas niokojimas padarė savo, dabar šeimos jėgomis, ypač mums esant nedarbingo amžiaus, sutvarkyti ir atkurti, kas buvo, nebėra galimybių. Rajono valdžia, daug kartų žadėjusi padėti, deja, dėl įvairių priežasčių nieko nepadarė.

O Bagdoniškyje išryškėjo kurtas grožis, jį išsaugojo medžiai, susodinti įdomiai suenanciomis linijomis, suvešėjusi beržų alėja, stambūs vienišiai – keletas ąžuolų ir milžiniškų liepų. Gaudžiai atrodo puoselėtas sodas: senos išsikerojusios, negenėtos obelys, nykstanti didžiųjų gudobelių apsoda, išnykę uogynai ir baigiantys užakti tvenkiniai.

Tik gerų, darbščių ir dorų žmonių palikta dvasia nenugalima jėga traukia atgal, vėl ir vėl pasivaikščioti rasotais išėjusiųjų takais.

2006 m.

Išvažiudama iš Vilniaus Mama gavo tuometinės Švietimo liaudies komisariato pavaduotojos M. Meškauskienės pasirašytą pažymėjimą, kuriuo komisariatas prašė visus vietos valdžios organus mirusio prof. Römerio šeimai teikti visokeriopą paramą. Iš vietos valdžios paramos nesitikėjome. Pažymėjimas buvo duotas tik tam, kad buvo aišku, jog mūsų laukia kažkoks persekiojimas. Komisariato pavaduotoja M. Meškauskienė tai suprato ir bandė padėti.

Bagdoniškyje pas mus naktimis atvykdavo vietiniai enkavėdistai kartu su vadinamaisiais liaudies gynėjais, daužydavo duris, reikalaudavo įleisti. Senelis iš antro aukšto balkono ginčydavosi su jais, kol įleisdavo. Jie sakydavo, kad ieško miškinų, ir nuodugnai kratydavo namus. Man atrodo, kad tai kartojo daug kartų. Tų miškinų jie ieškodavo visur: rašomojo stalo stalčiuose, už paveikslų, baltinių spintose ir t. t. Mama slėpė savo turėtas brangenybes – jos vėliau mums labai pasitarnaudavo: viskas buvo parduota, kad būtų galima pragyventi. Taip iškeliavo Tėčio auksinis laikrodis, Mamos apyrankė su avino galva (ji buvo gimusi su šiuo Zodiako ženklu), paaukuotas gyvatės formos dirželis, daug kitų gražių daiktų, kuriuos atminčiai labai norėjosi turėti...

Esant tokiai padėčiai, didžioji Tėčio biblioteka iš antro aukšto buvo perkelta į palėpę, kad būtų mažiau matoma. Be to, knygos nebebuvo tvarkingai išrikiuotos, bet sukrautos krūvomis ir apmestos daiktais. Ypač buvo saugomi Tėčio dienoraščiai ir jo parašytos knygos. Prisimenu, kaip juos vyniodavo į paklodes ir slėpdavo didžiulėje pintoje dėžėje su obuoliais. Dalį knygų Mama paslėpė pas savo brolių klojime, ant stogo. Deja, vieną 1948 m. kovo mėnesio naktį dėdė su šeima buvo ištremtas į Sibirą. Tai, kas paslėpta pas jį, buvo išnešiota po kaimą.

Būdama Bagdoniškyje aš dažnai įvairiose vietose pamatau daiktų iš mūsų namų: tai paveikslas, kabėjęs tėvų miegamajame, tai arbatos šaukštelis su MR inicialais, tai didžiulio bufeto, stovėjusio valgomajame kambaryje, dalis. Jau pasikeitė žmonės ir naujieji net nežino, iš kur tai pas juos atsirado. O man temsta akyse dėl tokio skaudaus gerų namų išdraskymo.

Visgi mūsų turimas švietimo komisaro pavaduotojos pažymėjimas dažnai buvo it išsi-
gelbėjimo ratas. Ne kartą atvykusiesiems daryti eilinės kratos jis padarė įspūdį – apsisukę
išeidavo. Pažymėjimas visada buvo prie Mamos lovos, ji visada pirmiausia rodydavo jį.
Mes gulėdavome savo lovose, o po mūsų pagalvėmis būdavo daiktai, kuriuos būtinai reikė-
jo išsaugoti. Buvo stingdančiai baisu. Naktinį beldimą į duris menu kaip vieną baisiausių
prisiminimų.

Tuos Tėčio dienoraščius ir jo knygas vis dėlto pavyko išsaugoti, jie keliavo su mumis
kaip brangiausi ir vertingiausi daiktai. Atsiradus progai, 1964 m. pavasarį, tarpininkaujant
šviesios atminties bibliotekininkui Levui Vladimirovui, dienoraščiai buvo perduoti Vil-
niaus universiteto bibliotekai ir tapo saugūs.

Likome dėkingi visiems žmonėms, kurie tuo sunku laikmečiu stengėsi ištiesti pagalbos
ranką.

Gilių giliausiam atminties dugne saugau tuos epizodinius, trapius, bet manęs neaplei-
džiančius prisiminimus apie Tėtį. Netiesa, kad mes augom be Tėvo. Jis žvelgė į mus iš por-
treto, kabojusio ties Mamos lova, tad visada buvo su mumis. Jo skvarbus žvilgsnis lydėjo
mus visur. Aš visada sunkiomis akimirkomis kreipdavau į jį pagalbos. Jis mane visada
gelbėjo. Tai buvo mano stabas, mano Viešpats. Todėl aš nemėgstu pasakoti prisiminimų,
nes atrodo, kad, jais dalindamasi, juos paleidžiu ir netenku...

Dabar man sunku suprasti, ką iš tiesų prisimenu, ką žinau iš pasakojimų, o ką galbūt
sukūriau pati.

Striksiu palei didžiąją klombą gonkų priekyje Bagdoniškyje. Klomboje pilna įvai-
riaspalvių gėlių, turiu viską apžiūrėti, kas pasikeitė per naktį. Tėtis norėjo, kad klomboje
būtų įvairiaspalvių žiedų ir labai daug. Sodininkas p. Norbertas taip ir darė. Takai buvo
nusodinti irisais: geltonas irisas, tada violetinis ir vėl geltonas. Tėčiui labai patiko rausvažie-
džiai bijūnai: dideli, kvapnūs. Dabar prie mums gražinto namo pasodinome didelę eilę šių
bijūnų. Jis mylėjo gėles, medžius, gamtą... Nuolat eidavo pasivaikščioti į Gojų.

Girdžiu iš balkono dainelę: kikili, kikili, laibakoji... Žiūriu ir matau aukštai balkone
Tėtį, skeryčiojančią rankomis, tai – mankšta. Juokiuosi. Toks didelis, taip aukštai. „Einam

pusryčių“, – sako. Bėgu į valgomąjį. Visi prie stalo. Kava, kiaušiniai, sūris, sviestas, laikraštis. O tada – trumpas atokvėpis ir vėl į kabinetą. Man ir vyresnei seseriai laikas būdavo tik po pietų. Bet mums laiko skirdavo. Buvo labai švelnus ir atidus. Jo giminėje buvo daugybė dailininkų, o jis piešti nemokėjo. Piešdavo vilką su į pjūklą panašiais dantimis, sukeldavo mums juoką. Mokėjo iš rankų pirštų padaryti įvairias figūreles ir jas rodyti ant sienos kaip šešėlius. Nebuvo muzikalus, bet mėgo muziką, ypač chorinį dainavimą, klausydavosi įrašų per radiją. Dažnai eidavo į kaimą pasivaikščioti. Visada su Saima (jam dovanotas šuo), mėgo pasikalbėti su sutiktais žmonėmis. Mėgo maudytis specialiai paruoštame prūde, su puikiu atobradu, plaukdavo toli, bent mums taip atrodė. O vakarais mums pasakodavo apie pasaulį. Mes žinojome, kur yra Prancūzija, kas yra Eifelio bokštas, kur Lenkija, koks didžiausias miestas, kas yra Zakopanė, apžiūrinedavom Tatrų maketą ir t. t. Žinoma, jis negalėjo pykti ant dviejų mažų mergiukščių, taigi mums buvo geras ir atlaidus. Jis norėjo, kad išmoktume kalbėti lenkiškai, bet mes atkakliai tam priešinomės. Mums skaitydavo lenkiškas knygeles, bet vis tiek jam atpasakodavom jas lietuviškai.

Vieną naktį Tėtis pažadino mus su sese, pabelsdamas į nosį, tarsi į duris. Paėmė mus ant rankų, mane – ant kairės, ją – ant dešinės, nunešė į mėlynąjį kambarį. Ten ant baltiniams skirtos komodos gulėjo į ryšulėlį suvystytas kūdikis. „Čia jūsų sesutė“, – pasakė. Tikėjausi, kad ji bus didelė, su ja bus galima žaisti, o čia – kūdikis. Taip mes įgijome sesutę.

Čia pat vyko karas. Kareiviai dažnai užsukdavo ir į Bagdoniškį. Vokiečiai net buvo įsitaisę nakvynę valgomajame kambary. Prisimenu, kaip tie vyrai prausėsi kieme, taškydami vandenį...

Vilnius. Butas buvo didelis. Trys kambariai Liejyklos gatvės kryptimi buvo pereinami vienas per kitą. Gucevičiaus gatvės kryptimi buvo didžiausias kambarys su balkonu, jį paskyrėme Tėčiui, nes buvo visai atskiras, o už jo – dar vienas nedidelis. Bet labai greitai čia apsigyveno Tėčio pusbrolio Eugenijaus sūnus Redas su žmona ir dviem mažom dukrelėm. Jo tėvai 1941 m. buvo deportuoti į Rusiją, o vaikai, tąkart nebuvo namuose, liko be namų ir nelegalai.

Ir visgi labiausiai įsiminė paskutiniai susitikimai su Tėčiu. Grįždamos iš darželio, laiptinėje mes sutikom greitosios pagalbos medikus, išnešančius mūsų Tėtį. Puikiai prisimenu, kaip aš prisipaudožiau prie sienos, kad jie galėtų praeiti, bet jie sustojo. Tėtis mus abi peržegnojo ir nepasakė nieko. Jį išnešė... Toliau vyko kažkoks sujudimas, vaikščiojo daug žmonių. Visi glostė mums galvas, liūdnei kažką kalbėjo... Nesupratau. Bet kai mus nuvedė į Universitetą atsisveikinti su Tėčiu, kažkaip suvokiau, kad tai pabaiga. Mane pastatė ant kėdės prie karsto, paliečiau jo ranką. Ji buvo labai šalta. Pradėjau visų klausinėti, kodėl tokia šalta ranka. Pradėjau prašyti, kad užklotų, nes jam šalta... Tuo ir baigėsi.

O tada prasidėjo mūsų vargai.

Į butą Vilniuje atsikraustė rusų karininkas ir pasakė: „Pridiotsia uplotnitsia.“ Sužinojau naują žodį. Karininkas nebuvo blogas. Ir žmona buvo graži. Bet mano Mamai jie kažkodėl nepatiko. Didžiajame kambaryje jie pastatė „buržuiką“. Matyt, nebuvo kito šildymo varianto. Redas su šeima išvyko. Daug vėliau atsirado Kanadoje.

O mes išvykome į Bagdoniškį. Mus ragino seneliai, nes Vilniuje darėsi labai sunku.

Tėčio turėta kortelių sistema baigėsi. Reikėjo kažkaip laikytis. O ten savi namai, savi žmonės, gal bus lengviau. Deja... Apie tai, kaip kūrėsi kolūkis, kaip mums liepė išvažiuoti ir iš Bagdonišio, nenoriu galvoti. Pragyvenom...

Džiaugiuosi, kad likimas lėmė turėti tokį Tėvą, nors, viena vertus, neilgai, kita vertus – visą gyvenimą. Visą gyvenimą jis mane lydi. Tos meilės ir tos šilumos man užteko visam gyvenimui.

Mamos pasakojimuose jis buvo idealus žmogus. Ji niekada nebūtų sutikusi, kad galėtų būti ir kitoks. Ji mums pasakojo apie jų gyvenimą tarpukariu Kaune. Jie nuomojosi butą Prano Mašiotų name, Donelaičio 2a. Butas buvęs gražus, didelis, patogus. Pas juos nuolat kas nors gyveno: jie turėjo globotinę, likusią našlaite mergaitę, kurią priėmė 9 metų, gyveno Tėčio sesers anūkė, kuri lankė Kaune lenkų gimnaziją, dažnai buvodavo jo sesers sūnus Andrius – studentas. Mano Tėtis buvo labai giminiškas, padėjo visiems. Dar, kiek prisimenu, Bagdoniškyje prie didžiulio valgomojo kambario stalo visada būdavo daug žmonių. Dažnai atvykdavo Tėčio sūnėnas Hektoras Komarowskis, turėjęs įgaliojimus tvarkyti Bagdonišio dvaro reikalus. Po pietų Tėtis ir Hektoras ilgai politikudavo, ginčydavosi, nes Hektoras buvo polonistas, paskui žaisdavo šachmatais prie specialaus salonėlio staliuko. Hektoras atvažiuodavo motociklu iš Kavoliškio (apie 20 km) ir tai sukeldavo Bagdoniškyje didelį susidomėjimą.

Deja, Tėčio balso neprisimenu. Lyg girdžiu, bet ir ne. Mano sūnus ir anūakai turi mano vyro balsą. Nė vienas iš jų taip pat nesirinko mano Tėčio specializacijos profilio.

Vėl rudenėjo. Sėdėjau ant mažojo tiltelio atramos. Geltoni lapai krito ir krito... Vėl buvau ten, savo vaikystėje. Ten, kur patyriau begalinę meilę ir labai didelį saugumo jausmą. Buvau kartu su jais, seniai išėjusiais, bet man be galo brangiais ir nepamirštamais. Ilgiuosi jų. Kalbuosi su jais, jie mane guodžia, bet aš jaučiuosi ne viską padariusi, tad pasakoju jiems, kaipėjau per gyvenimą, žinodama, kad jie mane supras...

Vaikystės pamokos

Bailys

Tėčio kabinetą visada labai viliojo. Gal todėl, kad tai buvo vienintelė vieta, kur mes negalėjome eiti be leidimo. Kambarys buvo į šiaurės pusę. Tėtis nemėgo saulėtų kambarių. Gal saulė jam trukdė dirbti? Kambario viduryje stovėjo masyvus rašomasis stalas. Prie jo – krėslas žalia gelumbe aptraukta sėdyne, su porankiais ir aukštoka nugaros atrama. Kairėje pusėje buvo išėjimas į didįjį balkoną, dešinėje – stiklinė siena į vadinamąjį protėvių kambarį.

Išgirdusi, kad Tėtis nusileido laiptais ir išėjo į kiemą, pasinaudojau proga ir šmurkštelėjau

į jo kabinetą. Viską ten atmintinai žinojau: kas yra ant rašomojo stalo, kas padėta ant šachmatinio stalelio, kas guli gražioje komodelėje, kur jis laikydavo tik daiktus iš savo namų. Bet vėl viską apžiūrėjau. O tada išgirdau jo žingsnius laiptuose. Supratau, kad įkliuvau. Greitai neriau už nedidelio židinio, kur iki sienos buvo tarpas, ir ten įsispraudžiau. Tėtis įėjo, atsisėdo į krėslą ir kurį laiką sėdėjo. O tada pasakė: „Koks bails slepiasi už pečiaus?“ Nežinojau, ką daryti. Visgi ryžausi išeiti. Stovėjau. Jis pasišaukė mane, pasisodino ant kelių ir paglostė. Jis man paaiškino, kad jei jau ką nors padarei blogai ir tą supranti, reikia prisipažinti ir stengtis daugiau nedaryti, jei iš anksto žinai, kad tai yra blogai. O jei tai jau įvyko, reikia prisiimti kaltę ir nesislapstyti.

Nelaimė

Atsitiko nelaimė. Žuvo žmogus. Dvariškiai bėgo pažiūrėti. Ir aš su jais. Tėtis iš balkono mane pašaukė ir paklausė, kur pasiruošiau bėgti. Dusdama, skubėdama pasakiau, kad noriu pažiūrėti, kas ten atsitiko. Tėtis paklausė, ar aš galėčiau tam žmogui padėti. Žinoma, kad ne. Tai jeigu ne, nėra ko vien iš smalsumo žiūrėti. Jeigu galėtum padėti, tada būtinai turi padėti, jeigu ne, tai žiūrovu būti nėra padoru.

Žygis

Mes su vyresniąja seserimi susiruošėm į kelionę. Nutarėm nueiti į Paryžių. Pro langą matėme tolumoje bokstėlį, tai sugalvojome, kad tai ir bus Paryžius su Eifelio bokštu. Į kelionę paėmėm, mūsų manymu, svarbiausius daiktus. Ji paėmė Baltryčią, o aš kėdutę, kad pavargus būtų kur atsisėst. Išėjome. Nuėjome labai netoli. Pavargome. Sėdėjau ant savo kėdutės, buvo karšta, norėjosi gerti. O ir nešti tą kėdutę nebuvo patogų. Grįžome. Papasakojome apie kelionę Tėčiui. Jis mums paaiškino, kad negalima niekur vykti neatsisveikinus su namiškiais, nepasiruošus ir tiksliai nežinant, kur keliaujam. Visada reikia pasitarti su tais, kurių nuomonę vertini. Jis mūsų nebarė. Jis niekada mūsų nebardavo, gal užtai jo pamokymai būdavo tokie veiksmingi.

Altanka

Tėtis stovi ant tilto. Didelis, stambus, bet minkštas. Aš prie jo. Abu einam prie labai gražaus pastatėlio. Altanka. Ją sugalvojo Tėtis. Šešiakampė, mūrinė, su atviromis angomis, vaizduojančiomis langus. Altanka buvo pastatyta puikioje vietoje, tarp dviejų didelių liepų, ant aukštos, priekyje akmeninio namo. Atsiverdavo nuostabus vaizdas į rytus. Tolių toliai, iki tolumoje mėlynuojančių miškų. Sėdi jis altankoje, savo šezlonge, rūko papirosą, švelnus gero tabako dūmas lengvai draikosi ore. Ilgai sėdi. Mąsto.

Bet įdomiausia tai, kad ant altankos laiptelio pakopos dešinėje pusėje buvo įspausta mano vyresniosios sesers pėdutė. Mažytė kūdikio pėdutė, iš kurios mes vėliau supratome, kad altanka pastatyta 1939 m. vasarą. Gerai, kad Tėtis sugalvojo įspausti tą pėdutę, kaip

labai didelį prisiminimą apie tuos, kurių šiandien jau nėra.

Nėra ir altankos. Tik dvi laiptų pakopos yra. Ir pėdutė dešinėje laiptelio pakopos pusėje – šviesus Tėčio ir vyresniosios sesers atminimas.

Baltryčia

Jos vardas buvo Beatričė. Tai buvo būsimosios Olandijos karalienės vardas.

O istorija tokia: princesė Beatričė gimė 1938 m., kaip ir mano vyresnioji sesuo. Kai princesei buvo pusė metų, Olandijoje buvo pagaminta lėlė. Ji buvo pusės metų kūdikio dydžio ir turėjo celiuliozinę galvą, atkartojančią Beatričės veidą.

Tėtis nupirko lėlę ir parvežė iš Olandijos mano vyresniajai seseriai. Senelis lėlę apžiūrėjo ir pasakė – Baltryčia. Taip ir tapo lėlė Baltryčia. Mano vyresnioji sesuo niekada nesiskyrė su Baltryčia. Visur ją nešiojosi. Visos dvaro, vėliau ir kaimo, mergaitės žavėjosi Baltryčia ir prašydavo leisti bent palaikyti ją. Man Baltryčia nerūpėjo, nežinau kodėl.

Vėliau aš supratau. Tėtis ugdė mums nepavydumo jausmą. Mums visada dovanodavo skirtingas dovanas, be to, nebūtinai tuo pačiu metu. Dažniausiai paaiškino, kodėl dabar gauni tu arba kodėl dabar gauna sesuo.

Tikrai mes užaugome visai nepavydžios.

Na, o Baltryčia... Vėlai rudenį į dvarą atvykdavo panelė Marytė. Ji buvo garsi siuvėja. Apsistodavo ilgam, užimdavo mėlynąjį kambarį ir siūdavo. Siūdavo ir taisydavo viską, ką reikia. Kai jos viešnagė eidavo į pabaigą, mūsų džiaugsmui iš likusių skuduriukų ji pasiūdavo Baltryčiai naują suknelę. Būdavom laimingos.

Nežinau, kuo baigėsi Baltryčios epocha, bet tikrai žinau, kad iki mūsų išsikraustymo iš Bagdonišio ji nebuvo išleidžiama iš mano vyresniosios sesers rankų.

Kailiniai

Tėtis turėjo voveraičių kailinius. Vidinėje kailinių pusėje buvo matyti, iš kiek voveraičių jie pasiūti. Ten kabėjo voveraičių uodegėlės. Taigi buvo labai įdomu. Tėtis kailinių nemėgo. Bet užtai į juos pretendavo Senelis. Jis buvo gerokai žemesnis ir žymiai smulkesnis. Senelis grįžo iš Rokiškio ligoninės, buvo žiema. Jam buvo duoti Tėčio kailiniai. Įžengė į kambarį be galo išdidus, su vos ne žemę siekiančiais kailiniais, tiesiog rusų bojarinas.

O Tėtis pasakė – pasilik tuos kailinius, aš jų nenoriu. Mes suklusome, kodėl nenori. Tėtis paaiškino, kad nenori, nes žino, kiek gyvūnėlių atiduota kailiniams. Nors mums labai patiko tos kabančios uodegėlės, bet ir mes supratome, kad gyvūnų reikia gailėtis ir mylėt.

Saima

Didžiulis juodas niufaundlandų veislės šuo. Šį šunį Tėčiui padovanojo Suomijoje. Jis pasakodavo, kaip krepšelyje, surištame raudonu kaspinu, jam įteikė gyvą dovaną – mažą juodą šuniuką. Nuo to laiko jie tapo neišskiriami. Saima vaikščiojo visur paskui jį. Šis

gražus vardas buvo duotas pagal didžiausią Suomijos ežerą. Saimai tik negalima buvo lipti į antrą aukštą, kur buvo Tėčio kabinetas. Ji tą žinojo. Laukdavo jo prie laiptų, kada pagaliau jis nusileis ir jie abu eis pasivaikščioti. Mes irgi labai mėgome tą laiką. Bėgdavome paskui Tėtį. Jis atsisėdavo ant tilto laiptų, Saima – prie kojų, mes šalia. Tėtis mums visada ką nors pasakodavo. Labai anksti sužinojome, kad yra daug šalių. Eifelio bokštas, Paryžius, Zakopanė. Sunku mums buvo įsivaizduoti, kaip tai yra, bet buvo duota proga galvoti.

Glostydavo Saimos galvą, mylėjo ją. Mes irgi labai ją mylėjome. Meilė gyvūnams mums tapo labai suprantama.

Gongas

Dar viena Bagdonišio naujiena – gongas. Išdidžiai kabėjo jis prie mažosios verandėlės aukštais gotikiniais langais, siaurėjančiais į viršų ir besibaigiančiais, mūsų dideliame džiaugsmui, spalvotais langeliais, ant įtaiso ir metalinės grandinės. Man atrodė it didelis skritulys su šalia pakabintu panašiu į plaktuką daiktu.

Gongas skambėdavo du kartus per dieną. Vieną kartą pasigirdavo du dūžiai – kvietimas pietums, o antrą kartą – vienas dūžis, kvietimas vakarienei.

Mes žinojome – išgirdus dūžius, nedelsiant bėgti namo. Nedelsiant. Tėtis visada jau sėdėdavo prie didelio apvalaus stalo valgomajame kambaryje ir dažniausiai skaitydavo laikraštį. Visi rinkdavosi prie stalo. Per pietus valgytojų būdavo daugiau, nes apsilankydavo svečių, o vakarienei – mažiau.

Paskutinis dažnai ateidavo Senelis. Įžengęs į valgomąjį, apžvelgdavo stalą. Tėtis padėdavo laikraštį, Senelis persižegnodavo ir valgis prasidėdavo. Jie kalbėdavo, aptardavo kokius reikalus, o mes budriai sekdavome jų kalbas. Tėtis mums paaiškino, kad negalima kištis į suaugusiųjų pokalbius, nors kartais labai norėdavosi pareikšti tvirtą savo nuomonę.

Susirinkti pagal gongo dūžį buvo būtinas reikalas. Mus visada pasitikdavo Tėčio žvilgsnis iš po akinių ir laikraščio. Žinojom: reikia gerbti virėjos Adelės laiką, jai ir taip sunku prie puodų. O ir kiekvieno žmogaus laiką reikia gerbti. Vėluoti negalima. Negalima savęs laikyti aukščiau kitų. Tai labai svarbu. Punktualumas yra gero tono ženklas. Punktualumas yra pagarba kitiems ir sau.

Ilgainiui visas dvaras pradėjo laikytis garsaus gongo dūžių.